

# KREATIVNOST U NASTAVI GEOGRAFIJE

DRAGICA HUSANOVIĆ-PEJNOVIĆ

“Najveća vještina jednog učitelja sastoji se u tome da budi radost stvaranja i saznanja.”

*A. Einstein*

## UVOD

Sve postojeće materijalne i duhovne vrijednosti rezultat su kreacije<sup>1</sup> brojnih naraštaja i pojedinaca. To se, dakako, odnosi i na spoznaje u okviru geografske struke. Za takvo generacijsko prenošenje, baštinjenje stručnih spoznaja i iskustava jedan od nestora geografije u prošlosti slikovito je rekao da se “svi mi penjemo preko ramena naših prethodnika”. Riječ je, dakle, o trajnom procesu preuzimanja stručnih tekovina naših prethodnika i stvaranja novih znanja i sposobnosti koje će usvojiti i nadograditi generacije koje dolaze.

Kreacija nije stvaranje ni iz čega (*creatio ex nihilo*). Jednostavno rečeno, to je djelatnost stalnog transformiranja duhovnoga i materijalnog oko nas, pa i nas samih, u težnji postizanja boljega i savršenijeg; sve je drugo nazadovanje i destrukcija. Kad se govori i piše o kreativnosti najčešće se misli na umjetničko, znanstveno ili tehnološko stvaralaštvo. Taj se pojam, međutim, odnosi na svaki oblik stvaralačkoga rada, čiji je rezultat nastanak nečega novog, pa tako i u poučavanju i učenju geografije. On je, prema tome, najuže povezan s funkcionalnim zadacima nastave geografije, posebno onim koji su usmjereni na razvijanje geografskog načina mišljenja i osposobljavanje učenika za samostalan stvaralački rad.

Predmet je ovog rada kreativnost u nastavi geografije, s pobližim osvrtom na kreativnost

subjekata u nastavnom procesu, učitelja i učenika, na putove kreativnog učenja i njegov krajni produkt - osposobljenost za stvaralačko znanje i samostalan rad učenika.

## KREATIVNOST UČITELJA

Metodička kreativnost učitelja temelji se na profesionalnoj osposobljenosti koju tvore njegova stručna pripremljenost i metodičko umijeće. Obje te komponente, stručna i metodička, najuže su povezane u specifičnom procesu funkcionalne interferencije i teško ih je, pa i neopravdano promatrati odvojeno. Naime, uspješna nastava geografije nezamisliva je ako je bilo koja od tih komponenti nastavnog procesa zanemarena. Kreativnoj djelatnosti učitelja prethodi kreativna misao, a njezina se provedba ili ostvarenje temelji na specifičnoj kombinaciji stručnih znanja i metodičkog umijeća, originalnom didaktičkom algoritmu čiji je rezultat kreativno osposobljavanje učenika.

Otuda logično slijedi da je temeljni preduvjet za kreativnu nastavu geografije kreativan učitelj, tj. učitelj koji ne slijedi uhodane putove “prenošenja znanja” već traži vlastita originalna rješenja u osmišljavanju nastavnog procesa. Za suvremenu nastavu geografije nastavnik bi trebao u što većoj mjeri zadovoljavati sljedeće uvjete:

- imati izraženu osobnost i šire interdisciplinarno znanje;
- ne biti prenositelj znanja, već moderator između izvora znanja i učenika;
- voditi računa o različitim sposobnostima i sklonostima učenika;

<sup>1</sup> Kreacija *lat.* (creare - stvoriti, sazdati) djelo; stvaranje; donošenje nečega novog; nečije originalno stvaranje; *isp.* kreirati

- originalno rješavati stručne i metodičke probleme;
- unositi nove ideje i ponašanja u nastavne situacije;
- otkrivati različita značenja geografskih pojmova;
- ne slijediti slijepo ustaljene načine mišljenja i poučavanja;
- biti sklon eksperimentiranju i izbjegavati rutinu;
- biti fleksibilan u svakoj nastavnoj situaciji;
- voljeti svoju profesiju i zračiti energijom, da ga učenici slijede.

Kreativan je onaj učitelj koji je svjestan da za učenika nije važan broj podataka (količina), nego način primanja (kakvoća spoznaja i pamćenja), pri čemu su geografska znanja (činjenice i generalizacije) i vještine u funkciji razvijanja kreativnih sposobnosti učenika. Odlučujuću ulogu u kakvoći stjecanja spoznaja i trajnosti pamćenja, s odgovarajućim posljedicama na kreativno osposobljavanje učenika, ima način percipiranja stručnih sadržaja (sl. 1).

Grafička predodžba ovisnosti stupnja zapamćivanja o načinu percipiranja sadržaja uvjerljivo svjedoči da je najučinkovitiji način razvijanja kreativnih sposobnosti učenika njihova vlastita izvedba, tj. praksa. U skladu s tim, osvještjen nastavnik, koji ima za cilj podizanje razine njihovih stvaralačkih sposobnosti u nastavnom

će procesu dati prednost različitim praktičnim metodama koje maksimalno angažiraju najbitnije komponente učenikove osobnosti (intelektualnu, senzornu i izražajnu) a čiji je rezultat nešto novo, kreacija.

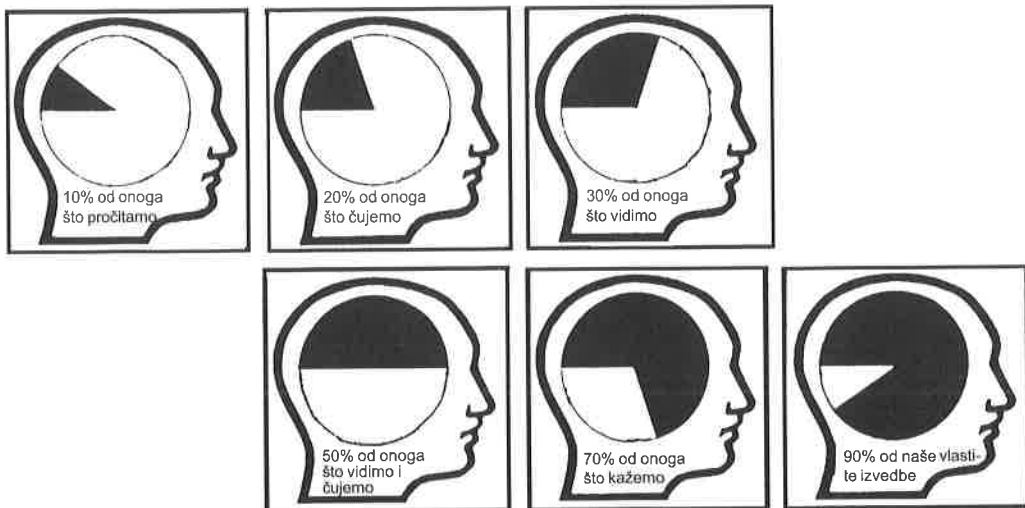
## KREATIVNOST UČENIKA

Kada je riječ o kreativnosti učenika, razlikuju se dvije temeljne vrste stvaralačkog znanja i sposobnosti učenika:

a) ekspresivno-primarna kreativnost (sponšana, neposredna, ludička igra), i

b) inovativno-sekundarna (poticajna, kontrolirana, disciplinirana, neludička djelatnost).

S obzirom na to da su predmetnom nastavom, uključujući i zemljopis/geografiju, obuhvaćeni učenici od 5. razreda, u nastavnom su procesu više ili manje prisutna oba ta oblika kreativnosti. Prvi se uglavnom odnosi na učenike 5. i 6. razreda koje generacijski karakterizira konkretno mišljenje, a drugi na učenike sedmog i viših razreda koji se nalaze na stupnju apstraktnog (teorijskog ili kauzalnog) mišljenja. Razumije se da je za nastavu zemljopisa/geografije, kao smislen proces s jasno definiranim obrazovno-odgojnim zadacima, mnogo važnija inovativna kreativnost, ali se pritom u odgovarajućim situacijama ne smije zaboraviti ni ekspresivno stvaralaštvo.



Sl. 1. Ovisnost stupnja zapamćivanja od načina percipiranja sadržaja



Sl. 2. Stupnjevi znanja i razvoj sposobnosti mišljenja

Da bi učenik bio osposobljen za inovativnu kreativnost, kao najviši stupanj znanja, on mora vladati nižim stupnjevima znanja, od prisjećanja, preko prepoznavanja i reprodukcije do operacionalizacije (sl. 2). Svi ti stupnjevi znanja sastavnice su njegova kreativnog znanja, i on ih na određeni način i u određenim okolnostima primjenjuje. Otuda se nastavnik u procesu podizanja razine stvaralačkog znanja učenika uvijek mora vraćati tim nižim stupnjevima znanja i funkcionalno ih uključivati u njihovo kreativno znanje.

Prema tome, da bi se dosegnula najviša razina znanja, stupanj kreativnosti, subjekti u nastavi, nastavnik geografije i učenici, trebaju uložiti mnogo truda (usmjerenog rada) i vremena. To, osim kreativnog nastavnika, jednako tako podrazumijeva i odgovarajuće atribute kod učenika, kao što su:

- "oluja" ideja i stvaralačka fantazija;
- radoznalost prema novom;
- interes za složenije načine mišljenja;
- stvaranje zrelih zaključaka;
- lako i brzo pismeno izražavanje;
- želja za realizacijom - opredmećivanjem ideja;

- originalnost postupka;
- radost stvaranja.

Kako je najbolja potvrda i provjera kreativnog znanja "vlastita izvedba", tj. konkretan rad, u nastavku je prikazan primjer nastavnog sata koji je kreativni produkt učitelja i učenika.

### Pr im j e r:

Peti razred

Nastavna jedinica: Zemljopisna karta

Tip sata: vježbanje

#### 1. Uvod i najava cilja:

Učitelj priča kako je čitajući roman našao zanimljiv tekst o zemljopisnoj karti koji je za njega jedan od najljepših tekstova o kartama/zemljovidima uopće. Time kod učenika pobuđuje interes. Objasnjava zbog čega će im pročitati taj tekst i izlaže plan rada:

1. Čitanje teksta i analiza

2. Upute za pisanje sastava: Zamišljeno zanimanje i putovanje

3. Čitanje sastava i razgovor

#### 2. Glavni dio sata:

Nastavnik čita tekst iz knjige A. Hylischa, *Volite kraljicu Mariju Tereziju* (Mladost, Zagreb, 1989:126):

“Zna se da je sve počelo zemljopisnim kartama. Hvaljen budi onaj tko je izmislio mape...! Što je divno sjediti uz mape, upijati njihove žive boje, zapažati maštovite oblike, pratiti krivulje koje označavaju neznane zemlje i gradove, rijeke i ceste. Jadan je i neškoloivan čovjek koji u tim točkicama i četvornicima ne vidi naselja, gradove i prijestolnice širokih ulica i novih palača, visoko začešljanu kosu ljepotica! Kakve tajne mape otkrivaju upravljačima ljudskih sudbina i osvajačima! Kako je divno gledati svijet odozgo, s mjesta višeg od brodskog jarbola, katedrala, Alpa i Karpata. Ne samo s lastavičjih i galebljih visina, već i orlovskih i supovskih... Čovjek je uz mape kontinenata i oceana sličan Bogu. Motri svijet s visina Mjeseca i drugih planeta, a potom mu ne prijete opasnost da padne kao preodvažni Ikar. Mapa je dragocjeno umijeće apstrakcije.”

Pitanja za analizu teksta:

- *Kako saznajemo da pisac voli čitati kartu?*  
 - *Što moramo naučiti kako bismo uspješno čitali kartu?*

- *Znate li koje još znakovlje ne poznaje jezike i granice?*

- *Kakvima pisac smatra one ljude koji ne znaju čitati kartu?*

- *Kako se snima teren da bi se napravila karta?*

- *Pisac topografske znakove pretvara u žive slike prostora, je li netko od vas sposoban to učiniti? Hajdemo to pokušati!*

Upute za pisanje sastava:

- *izaberete zanimanje (profesiju) po slobodnom izboru;*

- *putujete kartom RH, mjerila 1:2 500 000, zatim se služite kartama krupnijeg mjerila, 1:750 000, u zemljopisnom atlasu;*

- *polazište i cilj po osobnom izboru;*

- *izmjerite udaljenost u kilometrima!*

- *pazite na topografske znakove i natpise!*

- *prijevozno sredstvo po izboru (dio puta možete ići pješice);*

- *obratite pozornost na visinu reljefa i reljefne oblike!*

- *opišite i vremenske prilike (sparno, hladno, vjetrovito...)*

- *ne zaboravite biljni svijet!*

- *obratite pozornost na naselja, kuće i djelatnost ljudi!*

- *niste pasivni promatrači, možete razgovarati s ljudima.*

*Radove ćemo na kraju sata pročitati i o njima raspravljati, a najbolje objaviti u školskom listu.*

### 3. Isječci iz pismenih radova

“Ljeto je. Negdje je sredina srpnja. Sjedim u restoranu zračne luke u Lučkom. Imam zadatak svojim sportskim avionom “odšlepati” jedrilicu u Čakovec. Iznad Sljemena se valjaju oblaci, a ovdje zrak stoji. Vani je sigurno 35°C. U nekoliko navrata odgađam letenje, no ipak idem. Krajnje je vrijeme. Čeka me let od svojih 90 kilometara. Zauzimam kurs 15° istočno. Dižem se na 3 000 metara. Sve je kao na dlanu. Između Save i Vukomeričkih gorica pruža se Turopolje. Presijecaju ga ceste, željezničke pruge i kanal Odre. Lijevo se vidi Samoborsko gorje. Prelijećem Stupnik, djeca mašu. Kroz tihi zrak ljeska se lijena Sava. Mostovi je preskočili kao nestašni konji. Polako povećavam visinu. Ispod mene je Zagreb u teškoj ljetnoj izmaglici. Nad Medvednicom ulazim u oluju. Zrakoplov se trese, instrumenti poskakuju. Hrabrim sam sebe: “To je samo prolazna ljetna nevera, brzo će proći. Bio sam i u težim situacijama...”

Goran 5.a (sportski pilot)

“Preko ljeta radim kao turistički vodič. Jučer je u našu agenciju “Futura” stigao zahtjev: *Mladi iz Engleske, njih šest, žele poći na put biciklima kroz Žumberačko gorje.* Većina kolega vodiča već je na putu. Slobodni smo kolegica Jasna i ja. Ona i taj put, kad je pogledaš, nespojivi su. Idem ja (iako sam bez potrebne fizičke kondicije). Na tu sam stranu već išao, ali samo do Krašića preko Sv. Nedjelje, Samobora, Ruda i Jastrebarskog. Ovaj put moram ići na Breganu do Sv. Gere. Gledam na kartu. Put nas vodi po samoj granici Hrvatske i Slovenije. Biciklima se moramo popesti na 1 178 m.n.m. Zatim se vozimo kroz rijetko naseljen kraj, pored bistre i hladne Bregane, kroz guste šume. Nema prometa i zrak je svjež. Prekrasno! I za kraj planiram prijevoz nas i bicikala kombijem do Samobora.”

Miro 5.a (turistički vodič)

*Opazanje:*

Situacija u razredu radna: mašta se i zamišlja prostor, mjere se papirićima udaljenosti, izračunava vrijeme trajanja puta. Prst postaje: bicikl, brod, auto; učenici inženjeri, planinari, piloti, trgovački putnici... Kartografski se znakovi pretvaraju u slike rijeka, šuma, naselja, putovima hodaju ljudi... Jedan sat je premalo. Mole da nastave rad kod kuće. Sve u svemu, zadatak im nije lak, ali ih je oduševio.

**ZAKLJUČAK**

Kreativno osposobljavanje učenika za stvaralačko znanje i samostalan rad najvažniji je zadatak i zapravo krajnji cilj nastave geografije.

Umjesto na enciklopedijskoj sustavnosti i inventarizaciji prostornih sadržaja, koja je karakterizirala tradicionalnu nastavu geografije, takva se nastava temelji na dovitljivoj kombinatorici prethodno stečenih znanja i sposobnosti učenika. Koliko će takav pristup zaživjeti u suvremenoj nastavi geografije u Hrvatskoj prije svega ovisi o kreativnim nastavnicima, odnosno njihovoj profesionalnoj obučenosti.

Prikazani primjer ima svrhu pokazati kako učenici na temelju podataka (topografskih znakova) na karti/zemljovidu i ranije stečenih znanja mogu sami kreirati nove spoznaje o prostornom kompleksu, povezujući uzročno-posljedično prirodno geografsku osnovu i društvene sadržaje.

**LITERATURA**

- Brazda, M., (1987.): Problemi geografske nastave s osvrtom na sadržaj i koncepciju u novoj generaciji geografskih udžbenika u SR Hrvatskoj i Jugoslaviji, *Geografski glasnik*, 49. SGD, Zagreb.
- Dorn, W. i Jahn, W. (1973): Formiranje predodžbi i pojmova u nastavi geografije, *Školska knjiga*, Zagreb.
- Eyelhart, V., (1991): Die Geographie Phantasiens, *Geographie heute*, Heft, Stuttgart.
- Husanović-Pejnović, D. (1996): Geografsko obrazovanje u funkciji razvoja nacionalnog i globalnog identiteta kao elementa uravnoteženog odgoja, Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa, HGD, Zagreb.
- Kovačević, M. (1997): Metodičko-književna motrišta, *Školske novine*, Zagreb.
- Matas, M. (1996): Metodika nastave geografije, HGD, Zagreb.
- Pedagoška enciklopedija, *Školska knjiga*, Zagreb, 1989.
- Šćukanac, K. (1997): Učitelj u sjeni učenika, *Zrno*, 22-23, Zagreb.
- Willis, P. (1997): Learning to Labour, Saxon House, London.